

Олександр Артюх

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОТИДІЇ ЗАКОННІЙ ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

The article presents the criminalistical analysis of counteraction to legal economic activity. Determined the essence of corporate raid as a kind of counteraction to legal economic activity that consists in the combined (economic, legal, organizational, informational) activity directed at business acquisition. Systematized signs, ways and technology of raider grabs of enterprises. Based on the study of materials of practice, as well as the facts of raider grabs of enterprises, giving the social and psychological indicators, both quantitative and qualitative parameters of composition, focus and field of activity, the complexity of the structural construction, defined a typical structure of criminal organizations (defining features of the characteristics of the leader and active participants) committing raider grabs. Also concluded that raider grabs involves several stages: informational; joint-stock; judicial; force; absorption. Noted that the raider attack of enterprises has individual character.

Постановка проблеми. Дослідженню криміналістичних особливостей протидії законній господарській діяльності, рейдерських захоплень підприємств приділяли увагу вчені різних галузей права, але, на нашу думку, на сьогоднішній день у науці криміналістики і досі не здійснено криміналістичного аналізу протидії законній господарській діяльності, що негативно впливає на результативність протидії зазначеному прояву організованої злочинної діяльності.

Аналіз останніх досягнень і публікацій. Вивченню способів учинення протидії законній господарській діяльності присвячені праці багатьох учених-криміналістів, таких як: О.О. Беліков, Д. В. Зеркалов, А. А. Кирдякін, С. М. Москаленко, В. А. Поляков, І.Ю. Тунік та ін., які стали підґрунтям для нашого дослідження.

Метою дослідження є здійснення криміналістичного аналізу протидії законній господарській діяльності.

Дослідження проблеми. У боротьбі з протидією законній господарській діяльності особливого значення набуває характеристика способів їх учинення, що дозволяє визначити:

- місцезнаходження, характер і вид слідів, що мають доказове значення;
- сили, засоби, методи й прийоми, необхідні для виявлення, закріплення цих слідів, установлення особистості злочинця за ознаками способу злочину;
- завдання й тактику необхідних для цього заходів і дій та їх послідовність, що забезпечують одержання значущої інформації й виявлення винних;

– заходи, необхідні для встановлення обставин, що сприяють протидії законній господарській діяльності.

Найбільш витончені способи вчинення цього виду злочину характерні для діяльності організованих злочинних груп, коли вимагаються величезні суми грошей чи цінності, потерпілі викрадаються, а їхні близькі беруться в заручники, формуються корумповані зв'язки з працівниками правоохоронних органів, органів влади й управління. Своєрідність структури організованих груп вимагачів полягає в тому, що їх найчастіше об'єднує низка порівняно самостійних підгруп – «бойових загонів», діяльність яких координують організатор і найбільш наближені до нього активні члени злочинної групи. Вони розробляють плани злочинних акцій (оцінюють матеріальний стан потерпілого, визначають суму, яку слід з нього зажадати, і порядок її передачі, здійснюють добір виконавців, зважаючи на можливий опір з боку потерпілого, розподіляють злочинний прибуток, координують злочинну діяльність учасників, розробляють правила поведінки учасників групи і стежать за їх виконанням, установлюють потрібні зв'язки. Як правило, у жодних злочинних акціях вони безпосередньо не беруть участі, а відомі правоохоронним органам представники злочинних груп не дають проти них жодних показань. У зв'язку з цим лідери й основне ядро групи залишаються непокараними і продовжують свою злочинну діяльність.

В організовані злочинні групи об'єднуються, як правило, перевірені, надійні люди, ті, хто добре знає один одного за спільним мікрорайоном проживання, заняттями спортом (характерно для «бойовиків») чи на підставі бізнесу або злочинних зв'язків (організатори та лідери).

Залежно від кількісного складу злочинна діяльність у сфері господарських правовідносин, а саме – протидія законній господарській діяльності, може здійснюватися суб'єктом одноособово та злочинною групою. Що стосується одноособового посягання, то їх суб'єкти обіймають посади, пов'язані з розпорядженням або управлінням майном, керівництвом діяльністю учасників корпоративних відносин (мають вплив на організацію і планування роботи, здійснення операцій, встановлення контрактів від імені організації, визначення порядку реалізації майна, проведення обліку і контролю за витратою матеріальних цінностей, здійснення підбору і розстановки кадрів, їх звільнення, а також уповноважені давати вказівки і контролювати їх виконання), тобто наділені організаційно-розпорядчими функціями та адміністративно-господарськими обов'язками в рамках цієї юридичної особи (члени ради директорів, директори, голови управлінь, керівники організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів, начальники планово-виробничих, фінансових служб).

Злочинні групи, як правило, структуровані: мають спеціальні «підрозділи» (звісно, ці «структури» не формалізовані, а існують і діють функціонально).

За функціональними ознаками учасників злочинних груп, діяльність яких спрямована на протидію законній господарській діяльності, можна класифікувати на: 1) осіб, які вивчають господарську діяльність; 2) осіб, які розробляють план і практичну реалізацію способів протидії; 3) осіб, яких використовують для реалізації лише окремих кримінальних дій, що мають підготовчий характер у загальній схемі механізму злочинної діяльності; 4) осіб, які організували й об'єднали злочинну групу для реалізації своїх намірів.

О. Дудоров зазначає, що воно може бути у вигляді маніпулювання з реєстром акціонерів підприємства, шляхом обману реєструючих органів, через повторне придбання раніше викуплених компанією акцій; усі способи не перелічити, адже сучасний рейдер вирізняється винахідливістю й кмітливістю¹.

Окремо слід зазначити про факти втручання корумпованих суддів у діяльність підприємств під час забезпечення їх захоплення, оскільки протиправні дії суддів допомагають злочинцям утримувати захоплені об'єкти, узаконювати свої протиправні дії і т.д.

Практика засвідчує, що основними юрисдикційними інструментами недружнього поглинання із судових рішень у сфері корпоративних відносин є:

– судові ухвали про вжиття заходів із забезпечення позовів, якими для сторони корпоративного конфлікту або іншої особи можуть застосовуватися заборони на відчуження активів і корпоративних прав, арешти банківських рахунків і рахунків у цінних паперах, заборони на проведення загальних зборів, реорганізацію та інші корпоративні дії, на внесення змін до реєстру акціонерів тощо;

– судові позови, подані з метою витребування за допомогою суду певної інформації від товариства, його учасників, реєстратора чи інших осіб;

– судові ухвали про визнання недійсними рішень загальних зборів та інших органів управління товариства, їхніх установчих документів;

– судові ухвали, спрямовані на легітимацію тих або інших рішень органів управління товариства або органів державної влади.

В. Д. Швець дослідив, що схеми такої протидії є різноманітними і містять елементи шантажу, погроз, вжиття заходів фізичного впливу, переоформлення прав власності на частки у статутних

¹ Дудоров, О.О. Мельник, М.І., Хавронюк, М.І. (2001). *Злочини у сфері підприємництва*. Київ: Атіка, 99-100.

фондах підприємств від одних осіб до інших з метою отримання блокуючого (25 %) або контрольного пакета (50 % + 1) акцій, тиску на керівників підприємств для виконання вказівок рейдера під час фінансово-господарської діяльності підприємства, встановлення контролю за діяльністю суб'єкта господарювання під час процедури банкрутства, а також доведення до банкрутства, зокрема шляхом скуповування його боргів, захоплення акціонерних товариств через корпоративні конфлікти шляхом набуття права власності на його акції та ін.¹

Результати аналізу матеріалів практики вказують на те, що схеми незаконного захоплення підприємств зазвичай містять елементи: шантажу, погроз, вжиття заходів фізичного впливу переоформлення прав власності на частки у статутних фондах підприємств від одних осіб до інших; підкупу або шантажу керівників підприємств з метою примушування виконувати вказівки злочинців під час фінансово-господарської діяльності підприємства; встановлення контролю за діяльністю підприємства під час процедури банкрутства (санації, ліквідації), а також шляхом скуповування його боргів; захоплення акціонерних товариств через корпоративні конфлікти шляхом набуття права власності на його акції.

Об'єктами протидії законній господарській діяльності в Україні є підприємства, що мають значну прибутковість, високу ліквідність власних активів (зокрема металургія, паливно-енергетичний комплекс, банківський сектор, машинобудування, харчова промисловість, туристичний сектор, сфера обслуговування населення).

З огляду на слідчу й судову практику, суб'єктами злочинів у зазначеній сфері можуть бути:

– окремі особи, які використовують корумпованість певних структур влади та управління і прагнуть заволодіти чужою підприємницькою діяльністю;

– особи, що входять у спеціальні фірми або групи людей, які об'єдналися з метою встановити монополію на ринку, тощо;

– керівники галузевих холдингових структур, які прагнуть до усунення конкурентів у своїй сфері шляхом припинення господарської діяльності;

– керівники великих холдингових й фінансово-промислових груп у великих містах, що володіють великими ресурсами й можливостями щодо укрупнення бізнесу в різних галузях тощо;

– партнери з бізнесу або дрібні акціонери та ін.

¹ Швець, В.Д. (2008) Кримінально-правова охорона корпоративних відносин. *Наше право*, 3, 5–8.

Структура спеціалізованої фірми-рейдера, яка здійснює тиск на підприємство, має багато спільного із злочинною організацією. У складі таких фірм є юрист, економіст, особа, яка відповідає за зв'язки з органами виконавчої влади і місцевого самоврядування, з криміналітетом. У команді можуть працювати також психолог, журналіст, іноді экс-працівники колишніх спецслужб. Очолює організацію лідер-стратег. Кожен член організації має конкретні завдання. Що цікаво: середній вік злочинців – лише 25 років. Очолює компанію, як правило, людина з певним життєвим досвідом. Зазвичай співучасник отримує від 20 % до 50 % вартості проекту. Діє така організація на основі проектного менеджменту: команда та варіанти злочинної атаки підбираються під кожний конкретний проект.

У процесі вивчення кримінальних проваджень встановлено, що злочини, пов'язані з протидією законній господарській діяльності, вчиняють особи: з економічних структур, які використовують тактику підпорядкування підприємств для розширення свого бізнесу, які входять до фінансово-промислових груп, що будують вертикально інтегровані холдинги (від сировини – до покупця); прямі конкуренти, що прагнуть контролю над більшою частиною локального ринку конкретної продукції або послуги; корумповані посадові особи центральних або місцевих органів влади, органів судової системи, правоохоронних і контролюючих відомств; представники кримінальних структур (члени організованих злочинних формувань, їх лідери та «авторитети»), які залучаються для здійснення психологічних тиску на керівництво підприємств або для фізичного знищення їх власників чи близьких родичів або майна.

З метою тиску на керівництво злочинці ініціюють перевірки підприємства правоохоронними органами та органами контролю (пошук компромату на керівництво підприємства та порушення на цій підставі кримінальних проваджень) з метою спонукати до відмови від конкретної підприємницької діяльності.

У процесі дослідження встановлено, що сьогодні в Україні відбувається активний перерозподіл власності. На думку аналітиків, така тенденція має об'єктивний характер. Процеси такого характеру пов'язані з «переливанням» капіталів від одних власників до інших. Загалом у цивілізованому світі такий процес оцінюється позитивно, оскільки дозволяє переводити капітали з менш ефективних галузей економіки в більш ефективні, від слабких власників до сильних. Йдеться про вдосконалення ринкового механізму, активізацію капіталу¹.

¹ Копелев, І.Ю. (2010). Рейдерство як феномен ринкової економіки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 1, 305–315.

У підручниках і наукових статтях зафіксовано такий різновид протидії законній господарській діяльності, як рейдерство, проти-правні діяння якого не передбачено КК України.

Згідно з оцінкою Світового банку Україна посідає одну з останніх позицій у рейтингу захищеності права власності підприємців, а недружні та протиправні поглинання набули надзвичайно широких масштабів. Останніми роками рейдерство в Україні перетворилося на справжню катастрофу, яка не тільки загрожує розвиткові економіки України та спричиняє колапс правової системи, а й робить сумнівними перспективи існування та розвитку в Україні приватного середнього та малого бізнесу.

Однак, як зазначають практики, масштаб захоплень приватної підприємницької власності набуває загрозливих розмірів не лише для конкретних галузей бізнесу, але й держави в цілому, оскільки, як правило, призводить до погіршення інвестиційного клімату в Україні, перешкоджає та призупиняє розвиток виробництва, гальмує вихід на світові ринки, спричиняє розвиток корупції у владних і бізнес-структурах.

Щодо незаконного поглинання чи захоплення одного суб'єкта господарювання або частини його власності іншим, то, по суті, рейдерство – це комбінована (економічна, юридична, організаційна, інформаційна) діяльність, спрямована на заволодіння бізнесом. Рейдерське захоплення не є розбійницьким нападом. Це ретельно спланована акція, підготовка якої може здійснюватися впродовж декількох років. Великі рейдерські структури мають величезний штат різноманітних фахівців: це економісти, юристи, менеджери та особи, основним завданням яких є збирання інформації. Рейдерське захоплення передбачає декілька етапів: інформаційний – збирання корисної інформації щодо підприємства, обраного жертвою (щодо активів, господарської діяльності, продукції, фінансового стану, засновників, керівників, емітованих цінних паперів тощо); підготовчий – створення негативного інформаційного фону щодо підприємства з використанням засобів масової інформації задля його дискредитації перед менеджерами та акціонерами; акціонерний – скуповування через підставних осіб акцій підприємства в дрібних акціонерів, заміна власників і керівництва; судовий – з метою формування умов для арешту акцій, часток або майна, подання надуманих позовів у суди, відкриття кримінальних проваджень; силовий – захоплення підприємства, формування паралельного органу управління, фізичний контроль над підприємством; поглинання – узаконення прав нових власників.

Основними об'єктами рейдерів є ВАТ (відкриті акціонерні товариства) та ЗАТ (закриті акціонерні товариства), хоча під їхні атаки

потрапляють і ТОВ (товариства з обмеженою відповідальністю), що є фінансово нестабільними, у яких існує конфлікт між власниками.

О. Г. Кальман та А. М. Погорецький вирізняють чотири основні способи захоплення підприємства: через акціонерний капітал; через кредиторську заборгованість; через органи управління; шляхом оспорювання підсумків приватизації¹.

Вітчизняний учений Д. В. Зеркалов розуміє під рейдерством процес захоплення власності фірми або перехоплення оперативного управління за допомогою спеціально створеного та розіграного бізнес-конфлікту².

У результаті дослідження встановлено, що дії рейдерів можуть бути спрямовані на задоволення особистих потреб таких агресорів шляхом захоплення підприємств, фірм, акціонерних товариств із метою подальшого перепродажу та наживи, а також на замовлення окремих осіб за певні дивіденди, винагороду чи надання відповідних послуг.

У такому контексті можемо виокремити такі основні форми і методи діяльності рейдерів:

- дестабілізація роботи підприємства;
- судові позови щодо непроведення зборів і призначення судового виконувача обов'язків щодо управління;
- відкриття кримінального провадження, переоформлення акцій на свою користь і порушення чинного законодавства;
- зрив проведення чергових зборів акціонерів;
- скуповування акцій у міноритарних акціонерів;
- проведення додаткової емісії на великі суми з порушенням прав основних акціонерів;
- забезпечення підтримки незаконних рішень судів і державних органів через корумпованих чиновників;
- заміна всього керівництва підприємства, його перепродаж з метою ліквідації.

Узагальнюючи численні публікації визнаних фахівців у галузі злиття та поглинань, можна вирізнити такі способи рейдерства: 1) крадіжка акцій; 2) маніпуляції з реєстром; 3) підкуп посадових осіб; 4) силове захоплення товариства.

Спеціалісти вказують на те, що рейдерів можна притягнути до суду за окремими статтями Кримінального кодексу, але на практиці це відбувається дуже рідко. Правоохоронцям складно довести факт

¹ Кальман, О.Г., Погорецький, М.А. (2009). Рейдерство: причини та заходи протидії. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 3, 150–160.

² Зеркалов, Д.В. (2007). *Рейдеры: пособие*. Киев: КИТ, 188.

рейдерства – досудові розслідування надто заплутані, а кваліфікації слідчих не вистачає, щоб осягнути всі хитрощі корпоративного конфлікту.

Вважаємо, що рейдерство для України – це завжди складний і високоінтелектуальний, найчастіше злочинний бізнес, тобто кримінальний. Так, наприклад, зазначають учені О. Г. Кальман та А. М. Погорецький¹.

Рейдерська атака підприємств має індивідуальний характер. Водночас можна визначити загальні риси цього явища. Наведемо більш загальні атаки рейдерства: а) підроблення документів, які подаються для державної реєстрації і вносяться до відомостей про юридичну особу; б) підроблення друку і підпису нотаріуса на заяві про державну реєстрацію змін, що вносяться до відомостей про юридичну особу; в) державна перереєстрація права на власність і розпорядження юридичною особою здійснюється без експертної перевірки достовірності цих документів, які надаються від імені власників підприємства в органи податкової служби. Така ситуація виникає через те, що органи податкової адміністрації не мають можливості й не зобов'язані за законом проводити масові експертизи достовірності підписів і друку на документах, що їм надаються; г) підроблення договору купівлі-продажу (оренди) майна підприємства; д) підроблення документів, які дають право на здійснення операцій з акціями компанії-мети (без участі суду); це можуть бути рішення зборів і акціонерів, виписки з реєстру акціонерів акціонерного товариства.

Дії зловмисників ґрунтуються на тому, що законна процедура підтвердження достовірності підпису фізичних осіб на документах про перехід права власності на цінні папери прописана недостатньо жорстко. Тому можна виокремити такі негативні наслідки рейдерства в Україні:

- корумпованість системи органів державної влади й управління;
- порушення основоположних прав і свобод людини і громадянина (право на власність, право на таємницю листування та кореспонденції, право на особисте життя, право на вільне зайняття підприємницькою діяльністю, право на захист своїх порушених прав тощо);
- заподіяння суттєвих збитків системі господарювання країни;
- погіршення авторитету правоохоронних і судових органів;
- створення гострих соціальних проблем тощо.

П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв та І. М. Осика називають подібні явища злочинними технологіями збагачення, які визначаються як

¹ Кальман, О.Г., Погорецький, М.А. (2008). Рейдерство: причини та заходи протидії. *Вісник прокуратури*, 8, 132–136.

комплекс взаємопов'язаних злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами з метою отримання матеріальної вигоди з використанням легальних форм господарської діяльності. Учені у здійсненні злочинної технології збагачення виокремлюють основний (предикатний) і вторинні (підпорядковані) злочини¹, установлення яких надає можливість ефективно протидіяти цій «технології».

У процесі дослідження можливо зробити *висновок*, що основними причинами та умовами, які сприяють учиненню протидії законній господарській діяльності, є:

- недосконалість судової системи України;
- відсутність світової культури підприємництва: це прозорість конкурентних відносин, підтримання ділової репутації суб'єктів господарювання;
- недосконалість Кримінального, Господарського, Цивільного кодексів України та ін.;
- високий рівень корупції серед керівництва державних установ;
- недоліки в організації і функціонуванні оперативних підрозділів ОВС (кадрові прорахунки, низький рівень матеріального забезпечення, відсутність чіткого розмежування обов'язків щодо оперативного обслуговування);
- відсутність чіткого механізму взаємодії між контролюючими органами.

Література:

1. Дудоров, О.О. Мельник, М.І., Хавронюк, М.І. (2001). *Злочини у сфері підприємництва*. Київ: Атіка, 99-100.
2. Зеркалов, Д.В. (2007). *Рейдери: пособие*. Киев: КИТ, 188.
3. Кальман, О.Г., Погорецький, М.А. (2009). Рейдерство: причини та заходи протидії. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 3, 150–160.
4. Кальман, О.Г., Погорецький, М.А. (2008). Рейдерство: причини та заходи протидії. *Вісник прокуратури*, 8, 132–136.
5. Копелєв, І.Ю. (2010). Рейдерство як феномен ринкової економіки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 1, 305–315.
6. Орлов, П.І., Волобуєв, А.Ф., Осика, І.М. та ін. (2004). *Протидія економічній злочинності*. Харків, 568.
7. Швець, В.Д. (2008) Кримінально-правова охорона корпоративних відносин. *Наше право*, 3, 5–8.

¹ Орлов, П.І., Волобуєв, А.Ф., Осика, І.М. та ін. (2004). *Протидія економічній злочинності*. Харків, 568.